

ULOGA MEDIJA U OBLIKOVANJU JAVNOG MNIJENJA PREMA IZBJEGLICAMA I TZV. IZBJEGLIČKOJ KRIZI

Autorica: Sara Lalić

2013. godine udruga Centar za mirovne studije je provela istraživanje “Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj“, u kojem su, između ostalog, ispitivani i stavovi hrvatske populacije o tražiteljima azila i nekoliko kategorija stranaca, kako temeljem podrijetla, tako i temeljem razloga njihovog (mogućeg) doseljavanja u Hrvatsku. Rezultati istraživanja su pokazali, između ostalog, da „hrvatski građani u prosjeku iskazuju jedino blago pozitivan stav prema useljavanju stranaca koji u Hrvatsku dolaze radi školovanja, dok imaju negativan stav prema useljavanju ekonomskih imigranata i tražitelja azila.“¹ Nadalje, od 11 manjinskih skupina i skupina stranaca o kojima su se ispitanici trebali izjasniti, u smislu vide li ih kao opasnost za Hrvatsku i njene građane, uz Rome i Srbe, tražitelji azila su bili skupina prema kojoj je izraženo najviše negativnih stavova - 37 posto ispitanika je smatralo da tražitelji azila predstavljaju opasnost za građane RH i njihovu imovinu. U tom trenutku, 2013. godine, u Hrvatskoj je broj osoba koje su tražile azil u Hrvatskoj je brojao svega nekoliko tisuća u razdoblju od gotovo deset godina, dok je broj osoba koje su dobile zaštitu i ostale živjeti u Hrvatskoj bio svega stotinjak, što navodi na zaključak da velika većina ispitanika nikada nije ni došla u kontakt s tražiteljem azila, te svoj stav o toj skupini nije mogla temeljiti na nikakvom osobnom iskustvu ili iskustvu članova svojih obitelji, prijatelja i poznanika. Taj se stav, dakle, temeljio na informacijama ili nedostatku (točnih) informacija koje su posredovane nekim drugim putem. Prije rujna 2015. godine, medijsko izvještavanje je bilo uglavnom rijetko i sporadično, a kada se izbjeglicama izvještavalo, ono je uglavnom bilo usredotočeno na pitanja sigurnosti, te se baziralo na nedostatnim informacijama o razlozima i kontekstu dolaska i prolaska izbjeglica i migranata kroz Hrvatsku, što je hranilo predrasude o izbjeglicama i migracijama općenito.

¹ http://cms.hr/system/publication/pdf/26/Istrazivacki_izvjestaj_KNJIZNI_BLOK.pdf str 23

[Type here]

Međutim, ta se slika mnogo promijenila, a najviše u ljeto 2015. godine, s početkom onoga što se kolokvijalno naziva “izbjeglička kriza” na tzv. Balkanskoj ruti, odnosno početkom prolaska većeg broja izbjeglica kroz susjedne zemlje, tj. s većim dolaskom izbjeglica u Srbiju i Makedoniju, a onda i prolaskom izbjeglica kroz Hrvatsku. Izbjeglice, azil i migracije tada su postale predmetom velikog interesa medija i javnosti, te su mjesecima bile tema broj jedan svih političkih medija u Hrvatskoj, bez obzira na njihovo vrijednosno usmjerenje. Reakcija javnosti i medija na dolazak velikog broja izbjeglica je bila uglavnom pozitivna – pri izvještavanju o ovoj temi, mediji su uglavnom koristili humanitarni pristup. Izbjeglice i razlozi njihovog dolaska i prolaska kroz Hrvatsku tretirali su se uglavnom pozitivno, i mnogo se izvještavalo o solidnosti i mobilizaciji građana Hrvatske u humanitarnoj pomoći izbjeglicama. U to vrijeme, i državna vlast i nadležne institucije bile su uglavnom konstruktivne u pronalasku rješenja i skrbi za ljude koji su dolazili. Sa sve većim brojem ljudi koji su prolazili kroz Hrvatsku, kao i s promjenom diskursa političkih elita u Hrvatskoj, zemljama u okruženju i na razini Europske unije, te nakon terorističkih napada u nekoliko gradova Europe, ton medijskog izvještavanja se postepeno mijenjao – negativni stavovi o izbjeglicama i migracijama postepeno su postajali sve vidljiviji, te se terminologija kojom se izbjeglice opisuju, kao i odnos prema politikama koje reguliraju azil i migracije promijenila na štetu razvitka društva dobrodošlice. Ukratko, sigurnosni pristup ovim temama je prevladao.

Mediji imaju doista veliku ulogu u oblikovanju javnog mnijenja i utjecaj na političke odluke na svim razinama o raznim pitanjima, pa tako i pitanjima koja se tiču migracija i izbjeglištva. U ovom slučaju, uloga medija je možda još i važnija, jer se radi o grupi ljudi koji nisu zaštićeni i nemaju društvenu moć, te imaju smanjenu mogućnost da se njihov glas čuje, odnosno da u javnosti i političkim forumima zastupaju svoje interese.

Brojni su teoretičari koji se bave odnosom medija i politike u kontekstu medijskog prikaza izbjeglica i azilnih politika naglašavali da se utjecaj medija i politike može razumjeti na tri načina - kao proces u kojima mediji utječu na političku akciju, proces u kojem politika utječe na medijsko izvještavanje i,

[Type here]

treće, kao međusobni, interaktivni i dvosmjerni proces u kojem politika ima utjecaj na medije, kao i mediji na politiku.²

Osim ovog odnosa medija i političkog odlučivanja, a s tim povezano, mediji igraju važnu ulogu u percepciji javnosti, koja može rezultirati podrškom ili osudom javnosti naspram migracijskih i azilnih politika. A možda i još bitnije od toga, mediji mogu utjecati i na konkretan odnos generalne populacije prema izbjeglicama, gradnjom atmosfere dobrodošlice, ili gradnjom neprijateljske atmosfere koja u svojim najgorim posljedicama može rezultirati diskriminacijom i nasiljem. S druge strane, kao što je odnos između politike i medija dvosmjernan, tako je i odnos između javnosti, odnosno čitatelja, dvosmjernan – i čitatelji stvaraju značenja od informacija i stavova koje mediji prenose, i na temelju njih formiraju svoje stavove, te, u nekoj mjeri, i utječu na sadržaje koje mediji prenose, odnosno uredničke politike koje mediji provode.³

S obzirom na ovo, ključno je, dakle, preispitati na koji način mediji oblikuju javno mnijenje i je li ovaj kontekst koji se radikalno izmijenio u zadnjih godinu dana značajno promijenio stavove javnosti. Za takvo nešto je potrebno provesti kvantitativna istraživanja javnog mnijenja, kao i kvalitativna istraživanja kojima se ispituju duboki stavovi pojedinih društvenih skupina unutar generalne populacije. Također, trebalo bi se provesti analiza sadržaja te diskursa prisutnog u medijskom izvještavanju o ovim temama u Hrvatskoj. Vjerujemo da će u narednom razdoblju takva istraživanja biti predmetom interesa istraživača, kako u akademskoj zajednici, tako i u civilnom sektoru. Ovaj tekst samo naznačuje neke od problematičnih točaka koje smo primijetili u ovome području.

Već provedena istraživanja i analize govore u prilog tome da je u mnogim zemljama svijeta situacija s medijskim istraživanjem izbjeglicama vrlo slična. Izvještaj koji je prošle godine objavila mreža Ethical Journalism Network⁴ zaključilo je da novinarstvo slabi zbog ekonomskih aspekata rada medija, politički interesi utječu na rad medija, te su prisutni govor mržnje i stereotipizacija izbjeglica. Međutim, u isto vrijeme, bilo je i mnogo primjera etičkog i senzibiliziranog novinarstva koje je pokazalo ogromnu empatiju za izbjeglice i pomoglo stvarati i drugačiju sliku o toj populaciji te čak i

² UK media refugees

³ UK media refugees

⁴ EJM

[Type here]

potaknuti veliki angažman zajednice za pomoć izbjeglicama. Nadalje, ovaj je izvještaj primijetio da su medijskim narativima o izbjeglicama u većini zemalja dominirale dvije teme – brojevi i emocije. U ovom tekstu ćemo se osvrnuti upravo na neke od glavnih tema i motiva koje su se provlačile kroz medijsko izvještavanje u Hrvatskoj - od problematičnih točaka medijskog izvještavanja o izbjeglicama, kao i na pozitivnu ulogu koju su mediji imali tijekom humanitarne krize.

Bez obzira na to šire li mediji i drugi akteri eksplicitno negativne stereotipe i stavove o izbjeglicama i migracijama kao takvima, te politikama azila i migracija, sam riječnik koji se koristi, ma kako nevino izgledao, ima velike potencijalne posljedice. U tom smislu, posebno se istakla distinkcija između termina „izbjeglica“ i „migrant“, odnosno, „izbjegličke“ i „migrantske“ krize. U kolovozu 2015. godine televizija Al-Jazeera je objavila da više neće koristiti termine „migrant“ ni „migrantska kriza“ u izvještavanju o onome što se događa na Mediteranu i Balkanskoj ruti. Prema njihovom uredniku online izdanja, „kišobranski termin migrant više ne služi svrsi opisivanja horora koji se događa na Mediteranu. Taj je termin evoluirao od definicija iz riječnika u alat koji dehumanizira i distancira, u bezobziran pejorativ.“⁵ Nadalje, Malone objašnjava, „Ne utapaju se više stotine ljudi kad se brod potopi u Mediteranu, niti stotine izbjeglica. To su stotine migranata. To nije osoba – kao ti, ispunjena mislima, poviješću i nadama, koja stoji na tračnicama, uzrokujući kašnjenje vlaka. To je migrant. Smetnja. (...) Smrti migranata nisu vrijedne medijima kao smrti drugih – što znači da ni njihovi životi nisu. Rijetko još pričamo o mrtvima kao individuama. Oni su brojevi. (...) Ne postoji „migrantska“ kriza u Mediteranu. Postoji samo jako velik broj izbjeglica koje bježe od nezamislive patnje i opasnosti i manji broj ljudi koji pokušavaju pobjeći od siromaštva koje je takvo da neke dovodi do očajja“⁶ Taj potez Al-Jazeera direktna je reakcija na dihotomiju „dobar“ izbjeglica – „loš“ migrant, odnosno razdvajanje na „dobre“ i „loše“ doseljenike, odnosno na one koji u Europu dolaze iz „opravdanih“ razloga i one koji dolaze iz „neopravdanih“ razloga. Ovaj je potez Al-Jazeera otvorio veliku debatu o ovome pitanju, te dobio veliku podršku diljem Europe, ali postoje i kritike da ovakav potez ima za

⁵ <http://www.aljazeera.com/blogs/editors-blog/2015/08/al-jazeera-mediterranean-migrants-150820082226309.html>

⁶ <http://www.aljazeera.com/blogs/editors-blog/2015/08/al-jazeera-mediterranean-migrants-150820082226309.html>

[Type here]

posljedicu upravo suprotnost od onoga za što tvrdi da cilja.⁷ I u Hrvatskoj je ova pojava vrlo prisutna, te postoji u javnosti do neke mjere jasno razlikovanje, pri čemu se „izbjeglice“ u velikoj mjeri opravdava u namjeri da dosele u Europu, dok „migranti“ gotovo nikad nisu dobrodošli. Pritom, donose se paušalne ocjene o tome tko su izbjeglice, a tko su migranti, odakle dolazi koja od tih skupina te koliko ih je. Jedan od primjera za to su nedavne izjave predsjednice Republike Hrvatske Kolinde Grabar-Kitarović u kojima je ustvrdila: "Ne mislim da smo se dobro snašli zato što se u načelu nitko nije pobrinuo za te ljude. Utvrdilo se da su preko 85 posto njih ekonomski migranti, a ne stvarne izbjeglice. I dok su ljudi prolazili, slažem se svakom treba pomoći, ali što je s onima koji su ostali u Siriji? U svemu tome nažalost pokazali smo dvoličnost i držim da treba pokazati malo više odgovornosti."⁸

Osim distinkcije izbjeglica – migrant, u odabiru riječi kojim su se mediji i akteri čije su izjave mediji prenosili mogli su se vidjeti i neki poprilično dehumanizirajući opisi izbjeglica, odnosno riječi koje su se koristile kako bi se opisao dolazak velikog broja ljudi iz Afrike i Bliskog istoka u Europu. To se ponajprije odnosi na korištenje termina kojima se inače opisuju prirodne pojave i ponašanje životinja. U Hrvatskoj se mnogo koristio termin izbjeglički ili migrantski „val“, (to je i termin koji se mnogo koristio i na engleskom jeziku (*wave*)), te „priljev“ i „dotok“. To su dakle, termini koji se koriste da bi se opisali prirodni procesi vezani uz vodu, a označuju pojave koje je vrlo teško kontrolirati. Također, korištenjem tih termina, ljudi koji su dio tog „vala“, „priljeva“ ili „dotoka“ su potpuno dehumanizirani, oni postaju amorfna masa koja funkcionira kao cjelina, a njeni individualni djelovi (u ovom slučaju ljudi) nemaju mogućnost individualnog i racionalnog donošenja odluka. Uz to, u tim se riječima do neke mjere krije i opasnost, jer nas velika količina vode, ukoliko njome ne upravljamo na odgovarajući način, može potopiti. Osim ovih termina, koristili su se i, doduše rjeđe i uz veću kritiku, termini kojima se opisuje ponašanje kukaca – na primjer, na hrvatskom jeziku, ponekad se koristio pojam „najezda“, dok je tadašnji premijer David Cameron govorio o „roju (swarm) ljudi koji dolaze

⁷ Words don't come easy: Al Jazeera's migrant-refugee distinction and the European culture of (mis)trust

⁸ <http://www.index.hr/black/clanak/kolinda-kaze-da-hrvatska-nece-propustati-izbjeglice-i-da-su-to-ionako-vecinom-ekonomski-migranti/920755.aspx>

[Type here]

preko Mediterana.⁹ Zašto je usporedba dolaska ljudi s najezdom kukaca problematična i kakav utjecaj može imati, vjerujemo, ne treba objašnjavati.

U medijskom izvještavanju o izbjeglicama i migracijama sve je više prisutan, a do neke mjere i dominira sigurnosni pristup, što je jednim dijelom i rezultat odluka koje se donose na političkom nivou. O migracijama se sada daleko više razgovara u smislu kako migracije ograničiti i zaustaviti, jer one tobože predstavljaju neku vrstu ugroze za funkcioniranje država domaćica. Ta se ugroza definira kroz tri polja – u prvom redu, kroz strah od fizičke prijetnje, pri čemu je mogući terorizam vrhunac tog straha. Mediji su dodatno počeli izvještavati o tome nakon terorističkih napada u Parizu u studenome 2015. godine, te napada u nekoliko Europskih gradova koji su uslijedili. Također, strah od sigurnosne prijetnje se u dijelu medija mogao vidjeti i u smislu straha od porasta kriminala općenito. U Hrvatskoj smo tako, na primjer, vidjeli više slučajeva u kojima se o kaznenim djelima i prekršajima koje su počinili tražitelji azila ili izbjeglice naglašavao njihov status i podrijetlo, dok se za pripadnike ostatka populacije (osim Roma), identiteti tog tipa ne koriste. Takvo izvještavanje, u kojem se implicitno u direktnu vezu dovodi počiniteljevo podrijetlo i/ili status i činjenica počinjenja kaznenog djela, kod javnosti može graditi vrlo negativne posljedice. Takav sentiment je ove godine eskalirao diljem Europe, nakon seksualnog zlostavljanja žena koje su slavile Novu godinu u Kölnu, gdje je, opet, podrijetlo dijela napadača stavljeno u prvi plan, umjesto da se javno osude djela konkretnih počinitelja.

No, događaji u Kölnu su vezani i uz drugu vrstu straha od migracija – a to je strah da će kultura i vrijednosti stanovništva država u koje se doseljavaju izbjeglice biti ugrožena. Stoga, mediji bi trebali izbjegavati i tu vrstu praksi. Treća vrsta ugroze koju dio javnosti vidi, a mediji to do neke mjere i potiču, jest da izbjeglice i stranci predstavljaju ekonomsku ugrozu za lokalno stanovništvo – već spomenuto istraživanje Centra za mirovne studije pokazuje da se oko 63 posto građana u nekoj mjeri slaže s tvrdnjom da će strani doseljenici uzimati posao ljudima koji oduvijek tu žive.¹⁰ U izbjegličkoj se krizi često postavljalo i pitanje koliko država troši na izbjeglice, odnosno koliko je Republika Hrvatska

⁹ <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/aug/10/migration-debate-metaphors-swarms-floods-marauders-migrants>

¹⁰ http://cms.hr/system/publication/pdf/26/Istrazivacki_izvjestaj_KNJIZNI_BLOK.pdf

[Type here]

trošila na prijevoz i humanitarne potrebe izbjeglica, te na aktiviranje vojske, policije i drugih službi koje su bile angažirane na terenu. O takvim bi pitanjima mediji trebali transparentno izvještavati, ali pritom ne pribjeći senzacionalizmu.

S druge strane, mediji su za vrijeme humanitarne krize imali i vrlo važnu pozitivnu ulogu. Tijekom prolaska ljudi kroz Europu, davao se i glas konkretnim ljudima o kojima su izvještavali, te su svojim djelovanjem mnoge senzibilizirali ne samo u smislu da s empatijom gledaju na tu situaciju, već i da se solidarno aktiviraju u konkretnoj humanitarnoj i drugoj podršci izbjeglicama na terenu. Uz društvene mreže, mediji su bili glavni izvor informacija za organizacije, inicijative i pojedince koji su pružali razne vrste podrške izbjeglicama na terenu – od prikupljanja novca, hrane, odjeće, obuće i drugih stvari, do konkretne socijalne i moralne podrške koja je bila potrebna. Također, mediji su promovirali takav rad organizacija, inicijativa i pojedinaca na terenu, te su time dali i sliku u kojoj Europa može biti i vrlo gostoljubiva i solidarna, bez obzira na poteze njenih političkih lidera.

Dio odgovornih medija je i promišljao svoju ulogu u oblikovanju javnog mnijenja te utjecaju na političke odluke, kao što je to napravila Al Jazeera u gore opisanom slučaju. Jedan od primjerav rlo dobre prakse u tom smislu je Rimska povelja koju je donijelo talijansko Nacionalno vijeće Udruženja novinara (*Consiglio Nazionale dell'Ordine dei Giornalisti*, CNOG) i Talijanska nacionalna tiskovna federacija (*Federazione Nazionale della Stampa Italiana*, FNSI), a kojom su „pozvali talijanske novinare da se s posebnom pažnjom odnose prema informacijama koje se tiču tražitelja azila, izbjeglica, žrtava trgovanja ljudima i migranata koji žive u Italiji i drugdje.“¹¹ Pri tome, su naglasili da je potrebno iznaći odgovarajuću terminologiju koja odgovara nacionalnom i međunarodnom zakonodavstvu (uz samu Povelju je priložen i glosar osnovnih pojmova); da je potrebno izbjegavati netočne, pojednostavljene i iskrivljene informacije; da treba zaštititi identitet tražitelja azila, izbjeglica, žrtava trgovanja ljudima i migranata koji daju izjave za medije; da je, kad je god moguće, potrebno konzultirati stručnjake i organizacije koje imaju ekspertizu kako bi se javnosti prezentirale informacije koje su jasne i analiziraju korjene ovih fenomena.¹² Osim ovoga, ove su se organizacije same obvezale učiniti korake koje bi, po njihovom mišljenju trebale omogućiti etičnije izvještavanje

¹¹ <http://www.cartadiroma.org/wp-content/uploads/2014/10/CODE-AND-GLOSSARY-ENGLISH.pdf>

¹² <http://www.cartadiroma.org/wp-content/uploads/2014/10/CODE-AND-GLOSSARY-ENGLISH.pdf>

[Type here]

medija o ovim temama, poput organizacije seminara na ove teme, praćenja i istraživanja medijskog izvještavanja o ovim temama, te uspostave nagrade za izvještavanje o ovim skupinama. Ovo je zasigurno dobar pristup rješavanju ovih pitanja, i mogao bi koristiti kao vodilja i za druge zemlje u Europi i šire.